

С. (Каам) 4
Э - 2

- 93 43 1

Эрнжэнэ Константин

иср
инд-43

К84(2-643) 6

Э763

Эрнжэнэ
Константин

ШҮЛГҮД, КЕЛВРМУД
БОЛН ТҮҮКС

Хальмггосиздат
Элст-1964

НАРГ

Үрглжд залу дууч	3
----------------------------	---

Шүглэн

Мана аав Ленин	11
Эмд нарн	12
Улан туг	14
Москва, менд	18
«Таралн»	21
«Назр дор, холд...»	23
Максим Горькийд	25
Мартгдхн уга	26
Хавр	29
Инъг чамд	31
Советин күүкн сээхлэ	33
Нарма	37
Сувсн дольган	39
Мана ханлт	41
Мини йөрэл	42
Хойр зүркн	44
Мөнк байр	46
Өрөсэ	48
Тенгс теврэд хэрнэв	50
Нарна хотнд бүүрлв	52
Элст эргндк цецг	53
Ленинэр нартсн назр	54
Зүркндм эмд	56
Республикм	57
Сөнгин дун	59
Көгжм иктэ дун	60
Эвин түрүн хавр	62
Хөөчин туск дун	64
Торһн хадгар өлгэднэв	66
Зүркн	68
Баатрин дүр бээх	69
Теегин очн	71
Ханлт	74
Хаврин зэнг	75

Мана цэргчир		76
Тэвдгч хаврм		77
Элстин уласнд		79

Проза

Жирхлин хаалh		85
Гетэчэс — манач		93
Орс күүнэ седкл		101
Арахан туск келвр		105
Өшрлһн		109
Өлзэтэ бүүр "		117
Баатрин аав Бульжа"		128
Тер чилгр өдр		132
Мөнк бээшн		137
Хөөч "		143
Комсомолд хатагдсн үрд"		150
Хар модн һанз		173
Олна засг "		190

БААТРИН ААВ БУЛЬЖА

Багчудт нерэдсн келвр

Телэд татчкссн ик хар шүкр болад хонсн харцхутрсн сө нарн нарх үзгэсн хормаһан хүмэд, нарн суух талагшан хурняслж йовна. Өрүн цолвн өндөһэд, өмнкэсн улм сээхрсн бээдл һарад, мөнгн усар нүүрэн уһаһад, бир-лэнт биизэн көдрэд, сувсн санжлһасн һал бадрулад, долвкад һарад ирв.

Ү-түмн чирмлджэсн өнгтэ одд нимгн нүүгүлэр медмж уга бүркгдэд, өнгнь цөлдэд, эн цолвнгин герлэс үргж йовх бээдлтэ деед үзг талагшан шилжрэд йовна.

Төгэлнгдэн төгэ-бүс болсн тенгр һазр хойрин ниилвр талрад, тиниһэд, медмж уга жиирэд, уудсн болад йовна.

Өрин цолвн өөдлх дутм өр шидр мелтэсн оһтphуһас негт хурнясинь тинилһсн хо-цаһан индснэ бээдл һарад, негт улаж-көкрдг шуркла торһна бээдл һарад оһн зүсэр солһһтна.

Тигэд ик удан болсн уга. Цегин цаад бийэс цөнкр торһн көнжлэн секэд, цолвнгин сүринь дарад, орчлнгин шар нарн ут-ут алтн шар боодгудин делгү делэд, дүнгө-һэд һарад ирв.

Нэрн өвсд нээхллдэд, намч бичрэн севлдв, шар цец-гэс сарсалдад, ширгэмр шил болад ширлэд хонсн цегэн чиигэн сегсрэд, шилвэн чацһаж бослдв.

Өрин торһ богшурһас өрвлһ-живрэн сергэлдэд, өөд-лж аһарар өөмлдэд, оһн зүсэр жирглдв. Мал, аһурсд, хөд сүүжэн сольж серлдэд, мөөрлдэд, мээллдэд, теегэн темцлдж тарвалдв.

Эн сээхн орчлнгин дүүрэнд Элст балһсн бас үрглж-дэн серж жирһлиннь айсан эклв. Минь эн мелмлзгсн ам-улнкта сээхн өдрт, үкснэс бишнкнь цуг босж үүлдвр үүлдж, эврэ күч-көлсөн эн жирһлд нерэдл уга бээш уга болж медгднэ.

Баатрин аав Бульжа, жир харсн наста, буурл сахлта, өндр нурнта, ур-килц уга номнн хар өвгн. Бульжа олн жил көдлсндэн болн наснь күцсндэн пенст бээнэ. Тер бийнь Бульжа көдлмш кехдэн йир дурта, төрүц хара бөөхш.

Өрүнд цуһараһаснь эрт босад, терзин хааһул секэд, гер эргндкиг ахулад, сөвүрдэд, тедүкн бээсн бурзас цевр ус авч ирэд, улан ширтэ далһа суулһд кенэ.

Баатриг босхас урд, асхн тээлэд хайчкхн башмгтнь наалдсн шавринь унһаһад, түрөһинь үмгэд, өөмсинь хагсаһад оркна.

Эмтн цуһар бослдад, көдлдг бээрэн темцлдв. Баатр босад, өрүн хотан уучкад, дегтрмүдэн авад, школан орв. Баатрин аав Бульжа бас көдлмштэн одх болв. Бульжа школын өөр бээсн лавкд үс зөөнэ. Аавин үс зөөдг мөриг Баатр сэн меднэ: ик делтэ, бүдүн сүүлтэ, үрвэд йовдг, көгшн, номнн кер мөрн. Кер мөрн Баатриг бас сэн таньна. Тер юңгад гихлэ, Баатр школасн хэрсн цагтан аав кер мөрн хойран тосж ирэд, тергн деернь сууһад хэрдмн. Аавин кер мөрнд өгнэв гигэд, аакасн өдмг сурж авад кер мөрнд өгнэ.

Зуна цагт кер мөрн үдлэ амрсн цагтнь Баатр кер мөрнд тарвсин хальс, мөрн дурлж иддг митлиц, йөркүг, эрвн түүж авч ирж өгдг бээсмн. Нүдн деернь суусн багхнс үргөһэд, хазхар ирсн хурц шүдтэ түргнс көөһэд, делэснь татад, деернь унж авад, боодгт одад, өөмүлэд, услад авч ирнэ.

Нег дакж зунар, өрүн үд болсн дүнгэ цагла, аав ирж йовдг болх гигэд Баатр аавиннь йовдг хаалһар паркин өөгүр гүүж йовтлнь, аавиннь кер мөрн «гемэн меджэнэв» гисн бээдл һарһад, һазр үнрчлэд, сүүлэн шарвадад, хаалһ деер зогсжана. Тергнь ацатаһан хэврһшлэд чиргүлэн мошкж. Цаһан хала бедр хэврһэрн унж, үснь асхрад халцха хаалһ деер цандг болж...

Аав альхан делгэд, толһаһан зээлэд, тацнаһан ташад,—яһлав-яһлав, хээрн үсн!—гигэд зөвөр һундсн бээдлтэ зогсжана.

Баатр дегд ээчкэд аман аңһаһад, гижгэн маажад, кер мөрн тал нег хэләһэд, асхрсн үсн тал нег хэләһэд, зүн һариннь хумха хурһан зууһад, аав талан э уга өөрдв. Тер замд, цаһан халат өмссн, цурдһр ик гестэ, тарһн шар залу—лавкин директор:

— Ода яһна гидгтн энв? Кедү мөңгнэ һаруд унһасан

меджэнт? Тана хойр сара жалвти эн асхрсн үснд күрш уга. Эндр кесг эмтн үсн уга үлдв! Та ода игж кедлж чадм бишт. Орж цээлхврэн өгтн гигэд, лавкурн дахулад орв.

Баатр аавиннь хараснь авад, дун уга дахв. «Би бас дахнав» гих бээдл нарад, кер мөрн хойр чикэн селж хээчлэд, алг хойр ик нүдэрн ардаснь хэлэхэд, сүүлэн шарвадв.

Директор йир ик уурта, күрцгэд, улаһад:

— Не, юн болж одв, келтн! — гигэд хойр тохалан стол деер төвэд, шанаһан түшэд, шуукрад суув.

— Энтн игэд кедлэд йовхнь, юн болв чигн үзгднэ: байрлх, бахтх юмн нам дала. Иим сенр-сээхн жирһлийн өслт үзэ бээж, күн зүркэн дарж гертэн сууж болхш. Болв эн делгрсн дольганд хая-хая күн һундм йовдл хар севг болад үзгдэд күүнэ седкл бишрэнэ.

Өрүнэхэ үсэн ачхар тосна завод тал йовж йовхлам, баахн хойр залу шал согту, шора тооснд хутхлдад кевтцхэнэ. Бий тустан бээсн шин герин терзин шилмүдинь цокад хамхлчкж, негнәннь барун хариннь баһлцгнь ху цусн. Негнь шинкн өрвөхэд урһж йовсн сээхн чигн гидг һо улас нуһлад, ацмүдинь хуһлж, тернь сөнгрж өгл уга бээсн бээдлтэ — хойр-һарарн атхад түргүр тусж...

Колхозин токас ирж йовсн харулч өвгнэ хар ноха гүүж одад, сээхн залуһин ам-хамринь шицгшжэхэд, улас атхсн һар деернь сэрчкэд, гүүхэд йовж одв. Эмтнэ кедлмшин гүргү цаг. Чавас, эн хойр кедлмшэсн дутсндан шоодврла харһх. Яһна гигэд иим сээхн залус өшөтнриннь тав хаһнаж, иньгүдиннь седкл бишрэхэдг болхв! гигэд санам зовад, мөрөн зогсачкад, одад серүлхлэм, негнь өндөхэд, өрөсн нүдэн секэд хэлэчкэд, бийим му келв... Тигэд эднд санан чигн зовад, уурм чигн күрэд, олн зүсн уха-ухалад үсэн ачад йовж йовлав.

Генткн барун бийэсм шалвриннь шунгрцгнь шилвләнэ таг-яг болад наалдсн, ноха цанин улин хоңгшар мет гедгр ут хоңгшарта башмгта, өвдгөрн мәкисн, тәкмөрн татгдсн, ууцнь монцасн, толһаннь үснь хурт норад, хойр-һурвн жил болсн өвснэ ора мет, гижг деернь шиимгрж. Уутьхн, зер-цоохр, терлң киилг эрә багтаж өмсж. Кииснэснь давад, өвдгтнь өөрдсн, кесг зүсн кенчрэр зүүсн кенчрэр зүүцүлсн, күүнэ, медгддго келэр эрэлсн галстук күзүндән өлгсн, өндр нурһта нәрхн хар көвүн үзгдв.

Хажуднь ханцн уга сөгрхә сернжл таг кенэд татж

өмссн, өмн бийнь сөрсэлдсн, өрчнь нүцкн, ирзэсн, урл, хумсн, чирэгэн нег зүсн улаж-көкрдг будгар эрвлл уга будсн, үсэн үлэчксн давсгин бээдл харһад гижг деерэн дүүжлчксн, хурһдиннь хумсднь һурвлһин хумсд мет сарсалдсн, өвчсн күрнин бээдлтэ, гергн, күүкинь медж болш уга күн дахлдсн, модна сүүдрэс хош-хош инэлдсн һарад ирцхэв.

Мини көгшн кер мөрн теднэс үргэд, нам ичэд, буру ханднав гихлэрн, чилгүрэн мошкад, ацаһан хольвлчкв...

Кезэнэ маниг баһд «зес хоңгшарта, зеерг шилвтэ, зегд-һогд эмгн бээж» гиж туульд келдг билэ. Мел терүнэ бээдлтэ. Һэ бол, терүг күүкн гихмб, юн гихмб?! Тернь төгэлнгднь нүклчксн, тасмар эрэ торһсн, зууза уга улаж-көкрдг сатья чэрг өмсж. Хурһднь цугтан хаһр-хаһарнь булталдж, өскәнэ төрүц ил. Өмсхэн меднэ, ичр уга элмр, өскәннь киринь уһахнь яһна! Утхар хусад авм ээрстэ! Ода игэд намаг келхлэ, эн цагин баһчуд таасш уга. Тернь чик! Шин цагт шинэр бээхмн. Зуг шиниг, бийдэн зокаста, дигтэ-тагта, хажуһас хэлэсн улст таасгдд-гар өмсхмн гиж саннав,— гиж Бульжа келврэн чилэв.

Уурта, улаж суусн директор мусг-мусг гиж инэчкэд, «эмд йовхла ацата темэн үзгднэ» гидг эн! Мана баһчудин зэрмснь айстан эмт дуранавдн, һазадин орна улс дуранавдн гилдэд, ю болв чигн өмсцхэнэ. Терүндэн дегэд авлгдхларн, зокжах угаһан медцхэхш. Зэрмснь нам хажуһас хэлэсн күүнд үкрт эмэл тохсн эдл зокас уга болна. Игэд кеерлджәнэвдн гилдэд, кү дурадг шовуд боллдад, ичрэн барад, дөгжэцхэнэ. Ик-ик балһсдар игэд эрк уулдад, олна жирһлд орлцл уга, аля кеһэд йовдг елдн улсла болн одак тана үзсн, ичрэн барсн эмтслэ хөрж, цээлһвр өгч ноолддг «Дружина» гиж баһчудас бүрдсн бээнэ. Ода эн мана балһснд чигн бээнэ, зуг сулар көдлжэх бээдлтэ...

Не, та ода көдлмштэн йовтн! Олн жил үнн чик седк-лэрн көдлж йовх көгшн кер мөрн тан хойрас эн үснэ ял некж зоваж болш уга,— тигэд телефоһан авад милицин начальниклә күүндв.

Бульжа махлаһан өмсэд,— менд бээтн! — гигэд, мөрн талан харв.

Баатр ааван дахж һарад, энд-тендэн хэлэчкэд:

— Аав, энүнэс хооран эн хаалһар бичэ йов, одак цоохр киилгтэ улс һарч ирэд мөричн ээлһх,— гигэд, эн йовдл экдэн күргж келхэр гүүһэд хэрв.